

графіки, роблячи її більш сучасною та популярною серед молоді. Зовнішній вигляд видання повністю відповідає наповненню.

Таким чином, представлено багатосторінкове видання «Макові легенди» – яскравий приклад концептуального бачення розвитку етнічного книжкового дизайну, створеного для збереження українських традицій і культури, етновиховання читача, підвищення його художньо-естетичного смаку за допомогою поєднання етнічних мотивів з новими технологіями у дизайні сучасної книги.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лемешева Н.А. *Образотворче мистецтво в нашому житті. 7 клас (за новим Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти). Книжка для вчителя, слайд-презентація до уроків образотворчого мистецтва, 7 клас*. / Н.А. Лемешева. – Черкаси: Видавництво ЧОІПОПП. 2015– 154 с.
2. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*. – 2011. – № 3. – 430 с.
3. *Культура і мистецтво у сучасному світі: Наукові записки КНУКіМ. Випуск 13 / Київський національний університет культури і мистецтв*. – К., 2012. – 280 с.
4. Фрэнк Р. *Современные технологии издательско-полиграфической отрасли / Р.Фрэнк*. – М.: ПРИНТ-МЕДИА бизнес, 2006. – 248 с.
5. *Електронний ресурс*. – Режим доступу : www.disingbook.com .
6. *Художественное оформление книжного издания / Електронний ресурс*. – Режим доступу : <http://ukrbukva.net/print:page,1,49780-Hudozhestvennoe-oformlenie-knizhnogo-izdaniya.html>
7. Киреевский И.Р. *Мифы древних славян / И.Р. Киреевский*. – Харьков : «Издательство «Клуб семейного досуга», 2009. – 240 с.

*Михайло Гнатюк
(Івано-Франківськ, Україна)*

ТРАДИЦІЇ ЕТНОДИЗАЙНУ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ГАЛИЧИНІ: ІСТОРІЯ І ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ

У статті висвітлено основні тенденції ілюстрування літератури для дітей, використання традицій етнотдизайну в творчості відомих художників-графіків ХХ століття, розкрито основні проблеми сучасного книгодрукування.

Ключові слова: художня ілюстрація, етнотдизайн, дитяча література, українське мистецтво, культура, казка, буквар, традиція.

The article highlights the main trends illustrating books for children, using ethnic design traditions in the work of famous graphic artists of the twentieth century, reveals the history and main problems of modern typography.

Key words: art illustration, ethnic design, children's literature, Ukrainian art, culture, fairy tale, ABC, tradition.

Значення малюнка, креслення й загалом ілюстративного матеріалу у процесі вивчення навчальних дисциплін неоціненне. Розповідь, підкріплена показом та демонстрацією ілюстрацій, малюнків, фотографій значно допомагає у засвоєнні нового матеріалу. Ще у Стародавньому Єгипті, Греції і Римі малюнки-креслення використовували не тільки в процесі навчання чи виготовлення певного виробу, але як дорожню карту для будівництва споруд та цілих міст. Термін ілюстрація (лат. illustratio, від illustro – освітлюю, пояснюю) – це зображення, яке наочно пояснює або доповнює друкований текст [12, с. 72]. Особливого значення набувають малюнки виконані художниками творчість яких має глибоко національний зміст, базується на

використанні народного мистецтва. Це здебільшого стилізовані орнаменти, які прикрашають не тільки вироби народного мистецтва в техніках вишивання, різьблення, ліплення, гравірування, різькування тощо, але й використовують для оздоблення друкованих видань надаючи їм рис національного стилю.

Проблеми ілюстрування дитячої літератури в минулому цікавили не лишень самих виконавців-художників, а й особливо письменників, педагогів, істориків та мистецтвознавців (Т. Шевченко, І. Франко, О. Барвінський, В. Шухевич, М. Грушевський, В. Щербаківський, Б. Заклинський, А. Крушельницький, В. Січинський, Б. Стебельський, Марійка Підгірянка та багато інших), які відзначали важливість ілюстрацій для сприйняття літературних і навчально-методичних книг і чимало робили для їх використання. Сучасний стан української дитячої книги і перспективи розвитку ілюстрації, її історію, висвітлювали Е. Огар [13], М. Гнатюк [7] в матеріалах конференцій тощо.

З появою дитячої літератури, зокрема народної казки, з'явилися й ілюстрації та оформлення самого тексту. Вони розвинулися завдяки фольклору, віруванням і зазнавали впливів різних академічних стилів, народного мистецтва, зокрема орнаменту. Важливу роль в Галичині у художньо-естетичному вихованні відігравав “Дзвінок”, двотижневик для дітей і молоді, ілюстрований І. Косиніним (виходив з 1890 до 1914 року у Львові). Журнал заснований членом етнографічного відділу товариства “Просвіта” Володимиром Шухевичем, став органом Руського педагогічного товариства і був надзвичайно популярний серед українських родин [2, с. 104].

Про використання ілюстрацій у підручниках наголошував у промовах визначний громадський і культурний діяч, педагог, історик **Олександр Барвінський**. Він стверджував, що ілюстрація і малюнок у декілька разів підвищують якість навчання і виховання, і пропонував власну програму розвитку видавничої справи з метою урізноманітнення випуску педагогічної літератури [3]. На перше місце ставив ілюстрування книг для дітей молодшого шкільного віку, оберігаючи таким чином, українство від засилля іншомовної друкованої продукції і насаджування чужих смаків. Він надавав важливого значення зовнішньому виглядові читанки: “бо взірцевою формою вже тому не можна легковажити, що вона будить в морально добрій людині це чисте уподобання в красі, через що формується почуття правди” [9, с. 114].

У кінці XIX – на початку XX ст. значно зріс обсяг навчальної літератури, підвищилися її художній рівень, змістове навантаження та вимоги до якості підручників. Важливу роль у цьому відіграли українські товариства “Просвіта”, “Руське товариство педагогічне” – “Рідна школа”, прогресивна громадськість, які піклувалися про розвиток освіти, науки і культури, видавничої справи, поширення знань серед молоді [19, с.194]. Окрім підручників, культурно-освітні товариства сприяли випуску інших наочних матеріалів: картин, листівок, портретів письменників та композиторів. Зразковою, як на той час, вважалася друкована продукція Віденського мистецького товариства. Його дидактичні посібники: “Образки для школи і дому” схвально сприймалися педагогами краю і менш за все тяжіли до натуралізму чи оповідального історизму, чим грішила переважна більшість тогочасних видань. До першої світової війни лише в Коломиї діяло близько 15 українських видавництв, які час від часу видавали ілюстровані книжки та підручники. Для їх оформлення художники використовували прості засоби, здебільшого лінійні малюнки орнаментів в народному стилі. Загалом ілюстрація все більше починає завойовувати належне місце, особливо після статті В. Щербаківського про значення ілюстрацій для виховання, формування патріотичних почуттів і розмові на цю тему з М. Грушевським (напередодні світової війни 1914 р.).

Підняття мистецького рівня літератури для дітей сприяли засновані в Києві «Група українських художників», журнали “Искусство и печатное дело”, “Искусство в Южной России”, “Українська хата”, “Сяйво” та “Артистичний вісник”, “Ілюстрована

Україна” у Львові. У Петербурзі видавався часопис “Из украинской старины” (1890); художники М. Самокиш і С. Васильківський в Києві підготували “Мотиви українського орнаменту” (1902), вийшли друком “Українське мистецтво. I. Дерев’яне будівництво і різьба по дереву” (Київ-Львів 1913), “Альбом українських узорів”, Київ (1914) Ж. Клуні, “Альбоми народної різьби, вишивки і килимарства”, видані Полтавським губернським земством та інші [15, с. 73].

Важливе значення мали контакти галицьких художників з європейськими школами, щорічні виїзди на студії до Кракова, Відня, Мюнхена, Парижа, де знайомилися з новими течіями в малярстві, художніми техніками, творчістю відомих художників тощо. Запозичення та обмін досвідом за кордоном сприяли розширенню світогляду вітчизняних митців, які після відвідин зарубіжжя глибше розуміли і українську минувшину, народне мистецтво й культуру загалом.

У Галичині помітною була педагогічна і видавнича діяльність письменника Антона Крушельницького – голови Видавничої спілки українського вчителства, з 1908 року активного діяча товариства вчителів середніх і вищих шкіл “Учительська громада”, товариства “Взаємна поміч українського вчителства” (ВПУВ) [1, с. 252]. Його прості, невеличкі книжечки, ілюстровані здебільшого **Оленою Кульчицькою** [6, с.33-35], користувалися значним попитом і мали неабиякий позитивний вплив на розвиток галицької дитвори. Видання із серії “Нашим найменшим”, (“Читанки-Букварі”) відповідали своєму призначенню за змістом та формою мали привабливий естетичний вигляд, були модерними і сприяли розвитку естетичних смаків молоді. Часопис “Світ дитини”, що видавався у Львові (1919-1939рр.) Михайлом Тараньком, теж мав ілюстрації.

Провідним фахівцем, реформатором в ілюструванні книг вважають **Ю. Нарбута**, якому вдалося по-новому підійти до трактування літературних сюжетів, звільнити графіку від традиційного станковізму. Талант Ю. Нарбута проявився в різних видах робіт: від Букваря (“Абетки”) для наймолодших, ілюстрацій книг, журналів, грамот до гральних карт і грошових банкнот молоді держави. Його послідовниками стали Л. Лозовський, В. Цимбал та інші, твори яких стилістично були схожими.

Розвиток графіки в першій половині ХХ століття відбувався завдяки таким визначним митцям як: В. Кричевський, М. Бойчук, О. Судомора, А. Петрицький, П. Ковжун, Г. Світлицький, М. Жук, О. Архипенко, Р. Лісовський та інші, які ще працювали в галузі художнього оформлення книг. На еміграції відомими були: Я. Гніздовський, Г. Мазепа, М. Дмитренко, М. Левицький, П. Холодний, М. Бутович, І. Кейван, В. Баляс, П. Андрусів, Ю. Шіндлер. Серед них помітно виділяється художник і мистецтвознавець Святослав Гординський, який ілюструючи книги, поштові листівки, створив власний стиль етнодизайну. Ілюструванням дитячих книжок займався і **Едвард Козак**.

Водночас мало сприяв навчанню і розвитку дітей низький професійний рівень ілюстраторів, які з фотографічною точністю намагалися копіювати природу. Натуралізм прив’язаний до природи, як відзначав мистецтвознавець Богдан Стебельський, заважав появі різноманітних характерів, форм та розвитку мистецьких стилів. Це негативно відбилося на красі шрифтів та ілюстрацій, які прикрашали українську рукописну книгу, зупинився розвиток орнаменту на писанці, втратила художню вартість церковна ікона, старовинна історична пісня та колядка [15, с. 110].

В Україні проявився талант художника–графіка уродженця Снятинщини **Василя Касіяна** [10]. Його творчість означена рисами глибокої народності і національної самобутності. Одним із перших його зрілих творів є “Веснянки в Микулинцях” (1919), де показав традиції великодніх обрядів на Покутті. Ще студентом Празької академії мистецтв відвідав Німеччину (Берлін, Дрезден), канікули проводив на Закарпатті: вивчав народну архітектуру, предмети побуту, одяг, змальовував орнаменти, оволодівши різноманітними графічними техніками. Одними із перших професійних

творів того часу стали “Тайдамаки” (1922), літографія “Гуцул” (1923), гравюра на дереві “Селянка з Покуття”.

У подальших роботах художник показує себе прихильником реалістичного напрямку, створює об’ємні світлотіньові й кольорові образи, використовує елементи декоративності. На посаді викладача графіки в Київському художньому інституті, поряд з викладанням з головою занурився у нові теми й по новому вирішує старі. Твори Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки і В. Стефаника мали значний вплив на художника і в подальшому стали джерелом натхнення і творчості. Ставши членом “Асоціації революційного мистецтва України”, куди входили і художники-бойчукісти, В. Касіян не розділяв їхніх поглядів і організовував виставки реалістичного мистецтва [18]. На жаль, самобутню творчість бойчукістів оголосили буржуазно-націоналістичною, що мало трагічні наслідки для школи і них самих.

До визначних художників-ілюстраторів дитячої літератури другої половини ХХ ст. належить **Софія Караффа-Корбут** [7]. На все життя ще дитиною запам’ятала і шанобливо зберігала у своєму архіві “Перші книжечки”, які використовували як буквар в українських родинях для навчання і виховання дітей. Вершиною її художньої майстерності стали ілюстрації до поеми І. Франка “Іван Вишенський” та драми-феєрії Лесі Українки “Лісова пісня”. Ілюстраціям властивий стиль книжкової архітектури, в якому гармонійно поєднані шрифт, малюнок і вільне поле площини. Вони лаконічні і насичені елементами народного мистецтва.

Серед знаних художників Львова вирізнявся **Мирон Яців** – автор багатьох творів, обкладинок до журналу “Світ дитини”. Дитяча тема у ньому нуртувала максимально та сконцентровано і, за словами сина Романа, так і залишилася найприкметнішою ознакою його мистецтва. Він прагнув наповнити українськістю усі клітини відродженого національного життя через відновлення популярного в минулому журналу для дітей “Малі Друзі”, створивши різні варіанти обкладинок [11].

До відомих художників-графіків, котрі створювали книжки для дітей, належить **Іван Остафійчук**. Ілюструючи книжечку для розфарбовування “Пензлик-Чарівник” та працюючи над комплексним художнім оформленням “Безкінечних казочок” Марійки Підгірянки, він, в першу чергу, врахував жанрову специфіку літературного джерела, зміст та безпосереднє призначення видання. Його творам притаманна мова символів, індивідуальний спосіб організації внутрішнього простору та стилізації, діалогічність між класикою і сучасністю тощо [17, с. 291-296].

Одним із сучасних художників-ілюстраторів дитячих книг є **Іван Пенік**. Його творчість досліджували мистецтвознавці Христина Саноцька [13] та Михайло Гнатюк [4]. Працюючи після закінчення Львівського поліграфічного інституту ім. Івана Федорова у видавництві “Вища школа” Львівського університету ім. І. Франка, а невдовзі у “Каменярі”, він ілюстрував казку Івана Франка “Фарбований лис”. В ілюстраціях відбилися спостережливість і тонкий гумор автора, досконалі знання основ образотворчої граматики, народного мистецтва, фольклору та індивідуальний графічний почерк і, як результат багаторічної праці, у видавництві “Веселка” 1984 року 400-тисячним накладом побачив світ “Фарбований лис”. Видання було подане на конкурс кращих книжок року, і як одне з його переможців експонувалося на відповідній республіканській виставці. У 1987 році світлини І. Пеніка до казки І. Франка опублікував журнал “Україна” англійською мовою для кордону. Згодом художник ілюстрував книги: Ю. Федьковича “Бідолашко” (1987), Гунасени Вітани “Чарівна сопілка”, Генрі Сенкевича “Янко-музикант”, Йова Крянге “П’ять хлібин”, румунські та сенегальські казки (окремі у співавт. з І. Опілат) [4, с. 83-84].

Високим мистецьким рівнем ілюстрування відзначаються книги для дітей таких визначних художників як Г. Якутовича (“Про бідного парубка і Марка багатого”, 1960), А. Базилевича (Українські народні казки: Для дошк. та шк. віку. – К.: Веселка, 1998). Серед кращих книг, що вийшли у видавництві “Веселка”, відзначимо: В. Чухліба

“Сопілкарік із джмелиного оркестру”, 1989 (худ. О. Абісінова), Д. Павличка “Рідна мова” 1994 (худ. Ніна і Олександр Ковалі), “Ой радуйся земле” (худ. З. Юськів), Є. Гуцала “Без дороги ходить дощ”, 1999 (худ. О. Ігнащенко), І. Франка “А в коваля серце тепле”, 1992 (худ. Ю. Правдохіна), “Коли ще звірі говорили”, 2001 (худ. С. Артюшенко), Лесі Українки “Мамо, іде вже зима” (худ. Н. Лопухова), І. Світличного “Побрехеньки для Яремки”, 2000 (худ. В. Ковальчук), Богдани Бойко “А гарний видався деньок”, 2007 (худ. В. Ковальчук). Художники-ілюстратори дитячих книг В. Голозубов, Ф. Гуменюк, О. Кошель, В. Дунаєва, І. Вишинський, О. Харук, Л. Андрощук, Б. Бойко, П. Андрусів вирізняються своєю творчістю. Більшість художників використали елементи національного стилю в оформленні книг.

Видавництво Івана Малковича «А-ба-ба-га-ла-ма-га» в Києві випустило серії прекрасних книжок, серед яких “Вовк і семеро козенят” (К, 1993, худ. В. Ковальчук), “Іде вояк морквяний” (К., худ. С. Павленко) – двотомне видання 100 найкращих українських казок (за ред. І. Малковича, 2007-2008) в ілюстраціях провідних українських художників (Вл. Єрко, К. Лавро, О. Колесников, К. Штанко, В. Пальчун, О. Петренко-Заневський, В. Харченко, І. Ключковська, І. Коршунов) та багато інших. Серед сучасних кращих видань є роботи львівських художників Вікторії Ковальчук, Зіновії Юськів, Миколи Барановського та інших.

Нині в час ринкових відносин працюють державні та приватні видавництва. Там, де весь процес від проектування і виготовлення книжкової продукції виконують і контролюють професійні художники і дизайнери, маємо якісно оформлену літературу у відповідному стилі і певної композиції. Звертає на себе увагу часто реалістичне, а подекуди і натуралістичне трактування ілюстрацій.

Важливу роль у розвитку вітчизняного книгодрукування відіграє форум видавців у Львові, який відбувається в середині вересня вже 23 роки поспіль. Серед значної кількості книжкової продукції широко представлена література для дітей провідних видавництв. Випуск якісної дитячої книжкової продукції в останні десятиліття не задовольняє потреби, навіть при наявності цікавих творчих ідей та нестандартних задумів. Як слушно відзначила Емілія Огар [13], гуманізація і гуманітаризація в суспільстві залишилися здебільшого декларативними. Однією з найбільшочісних окреслених аспектів є переважання творів, написаних давно, на яких виховувалися цілі покоління теперішніх батьків. Попри те, що проблеми добра і зла, правди і кривди є вічні, подача, форми і прийоми їх розкриття не можуть бути вічними і ефективними в час стрімких змін та інформаційних технологій. Особливості психології, сприйняття сучасних дітей, їх підвищена здатність до абстрагування, символізму, метафор, змінилися порівняно з тими, що були в однолітків 20-30 років тому. Вочевидь на часі – поява сучасних казкарів й створення нових казок: бажано, на рідному ґрунті, з урахуванням нинішніх реалій, поки в думках і свідомості наших дітей остаточно не запанували герої нової, та все ж чужої казки: різноманітні “трансформери” і “кібери” – широко розрекламовані атрибути масової американізованої культури. До того ж, у світі європейської дитячої книжки “мода” на видавничу продукцію, т.зв. “постдіснеївського зразка”, вже минає [13, с. 310].

Історія української графіки та етнодизайну свідчить, що в минулому ілюстрації дитячої книжки були наділені декоративністю, реалістичним і натуралістичним малюнком. Ілюстрування дитячої літератури є молодого галуззю творчої діяльності, проте дуже важливою. Література – це не лише засіб виховання підростаючого покоління, а й наочний матеріал для дорослих – літераторів, митців, педагогів і батьків. Серед негативних явищ у сучасному книгодрукуванні відзначимо обмежене використання елементів і мотивів народного мистецтва, відсутність єдиного стилю оформлення. Митець і письменник мають знати про творчість дітей більше, ніж педагог і психолог, оскільки на першому місці у мистецтві стоїть зворушення і переживання побаченого, а на другому свідоме розуміння. Ілюстрація і дизайн дитячої книжки

мусять мати власну стилістичну мову, звільнену від раціоналізму і абстракціонізму, які дитині незрозумілі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антологія педагогічної думки Східної Галичини та українського зарубіжжя ХХ століття: Навчальний посібник [Т. К. Завгородня, З.І.Нагачевська, Н. М. Салига та ін.] – Івано-Франківськ: Вид-во «Плай» ЦІТ ДП Прикарпат. нац. ун. ім. В. Стефаника, 2008. – 480 с.
2. Арсенич П. Шухевич Володимир, син Осипа // Енциклопедія Коломийщини. Зшиток 13, літера Ш / За ред. Миколи Савчука. – Коломия: Видав.-поліграф. в-во «Вік», 2003. – С. 104.
3. Барвінський О. Література для рускої молодіжї // Школьна часопись. – 1884. – Ч.4. – С. 25-30.
4. Гнатюк М.В. Феномен і драма художника І. Пеніка // Галичина: Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис.– Івано-Франківськ, 2006/7. – С.333-340.
5. Гнатюк М. Ілюстрування дитячої літератури: історія і проблеми розвитку // Джерела. Науково-педагогічний вісник. – 2009. – № 1-2. – С. 74-88.
6. Гнатюк, Михайло. Олена Кульчицька – визначний художник, дизайнер і педагог першої половини ХХ століття [Михайло Гнатюк] // Мистецтво в сучасній школі: проблеми, пошуки: наукові статті / за заг. ред. проф. М.В. Вовка. – Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника “Плай”, 2015. – Вип. ІХ. – С.28-36.
7. Гнатюк М.В. Традиції ілюстрування дитячої літератури в Україні // Матеріали науково-практичної конференції «Бібліотека, як науково-методичний та соціокультурний центр сучасного вищого навчального закладу (до 70-річчя з дня заснування Наукової бібліотеки Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника». 18 вересня 2014. – Івано-Франківськ, 2014.
8. Горинь Б. Любов і творчість Софії Караффи-Корбут: докум. роман-колаж у 2 кн. Кн. 1. – Львів: Априорі, 2013. – 576 с.: іл.
9. Гречин Б. Громадсько-просвітницька та педагогічна діяльність Олександра Барвінського. Монографія. – Івано-Франківськ: Плай, 2001. – 232 с.
10. Касіян, Василь. Автопортрет: Літ. – мист. вид. / Упоряд., підгот. тексту, іл.: перед мова та після мова Я. П. Гояна. – К.: Веселка, 2004. – 671 с.: іл.
11. Мирон Яців. 1929-1996. Життя і творчість / Упор. Р. Яців. – Львів, 2000. – 368 с.
12. Ничкало С. А. Мистецтвознавство: Короткий тлумачний словник. – К.: Либідь, 1999. – С. 72.
13. Огар Е. Українська дитяча книжка: сучасний стан і перспективи // Діалог культур: Україна у світовому контексті: Мистецтво і освіта: Зб. наук. праць / Упор. і відп. ред. С.О. Черепанова. – Вип. 3. – Львів: Каменяр, 1998. – С.308-313.
14. Саноцька Х. Крізь призму часу // Жовтень. – 1988. – №12. – С. 128-129.
15. Стебельський Б. Малюнок дитини і для дитини // Ми і наші діти. Збірник I / За ред. Б. Гошовського. Об'єднання працівників дитячої літератури ім. Л. Глібова. – Торонто – Нью-Йорк, 1965. – С. 66-118.
16. Ясінчук Л. 50 літ «Рідної школи». 1881-1931. – Львів, 1931. – 270 с.
17. Яців Р. Українське мистецтво ХХ століття: Ідеї, явища, персоналії. Збірник статей. – Львів. – 2006. – 350 с.
18. Шпаков А. Василь Ільич Касіян. – К.: Держвидав Образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1960. – 31с., іл.